

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

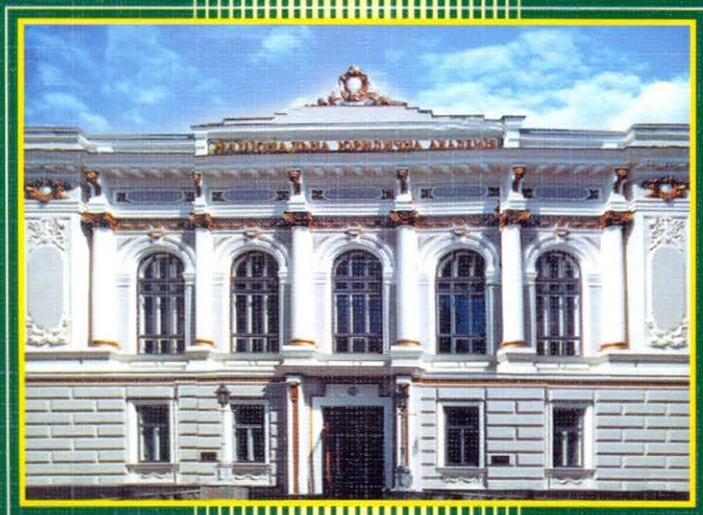
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНИХ,
ЗЕМЕЛЬНИХ ТА АГРАРНИХ
ПРАВОВІДНОСИН:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
Й ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Матеріали «круглого столу»

Харків, 5 грудня 2014 року

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЕКОЛОГІЧНИХ, ЗЕМЕЛЬНИХ
ТА АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
Й ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

Матеріали «круглого столу»

За загальною редакцією *А. П. Гетьмана*

Харків, 5 грудня 2014 року

Харків
2014

УДК 349.6
ББК 67.307
А43

*За зміст та якість матеріалів
відповідальність несуть автори публікацій*

Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – 320 с.

Збірник містить тези наукових доповідей учасників «круглого столу», що відбувся у м. Харкові 5 грудня 2014 р.

Розраховане на науковців, фахівців у галузі права, студентів юридичних вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться питаннями екологічного, земельного та аграрного права України.

УДК 349.6
ББК 67.307

© Національна академія правових наук
України, 2014

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2014

ЗМІСТ

<i>Андрейцев В. І.</i> Антропозахист — соціально-екологічний імператив розвитку екологічних правовідносин у процесі євроінтеграції.....	10
<i>Гетьман А. П.</i> Екологічна функція держави в новому глобалізаційному вимірі	14
<i>Арістова І. В., Шульга М. В.</i> Правове регулювання суспільних відносин у межах наукових спеціальностей 12.00.06 та 12.00.07: методологічний аспект	22
<i>Балюк Г. І.</i> Наука екологічного права України: сфера та предмет.....	25
<i>Бобкова А. Г.</i> К вопросу об инкорпорации законодательства об экологическом предпринимательстве.....	28
<i>Боголюбов С. А.</i> Правовые последствия социального характера природопользования и охраны окружающей среды	31
<i>Єрмоленко В. М.</i> Категорії «правовий статус» і «правовий режим» в земельному праві.....	34
<i>Костицький В. В.</i> Право власності Українського народу на природні ресурси у контексті теолого-соціологічного праворозуміння.....	37
<i>Кострюков С. В.</i> Аналіз державних програм в сфері енергозбереження.....	41
<i>Краснова М. В.</i> Проблеми методології науки екологічного права щодо його предмета	44
<i>Кулинич П. Ф.</i> Сімейні фермерські господарства у виробничій інфраструктурі сільських територій України: правові проблеми створення та діяльності	47
<i>Мірошниченко А. М.</i> Напрямки дерегуляції земельних відносин	50
<i>Носік В. В.</i> Правова політика у сфері земельних відносин в Україні	53
<i>Сидор В. Д.</i> Методологія синергетики в науці земельного права	56
<i>Соколова А. К.</i> Актуальні питання теорії екологічного права	59
<i>Статівка А. М.</i> Деякі правові питання діяльності агрохолдингів в Україні	61
<i>Уркевич В. Ю.</i> Про правовідносини у сфері продовольчої безпеки України	63
<i>Устюкова В. В.</i> Место крестьянского (фермерского) хозяйства в системе юридических лиц по новому ГК РФ	65

8. Кобецька. Екологічні права громадян України. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., – 1998. – 16 с.; Гришкевич С. Г. Конституційні екологічні права людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., – 2002. – 19 с.

9. Файзиев Ш. Х. Правовые вопросы экологической безопасности в сельском хозяйстве. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Ташкент., – 1995. – 25 с.; Краснова Ю. А. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі авіації. – Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., – 2010. – 19 с.

Гетьман А. П.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри екологічного права,
проректор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України

ЕКОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В НОВОМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ ВИМІРІ

Глобалізація як всесвітній процес, що об'єднує національні соціально-економічні утворення в єдину світову економічну й суспільну систему, в контексті екологічного права має певні об'єктивні підстави. До таких, насамперед, належать потреби світового співтовариства в послідовному, ефективному й своєчасному вирішенні глобальних екологічних проблем, пов'язаних, зокрема, із зміною клімату, руйнуванням озонового шару, збереженням біологічного різноманіття, хімічним забрудненням довкілля, включаючи випадання кислотних дощів, опустелюванням, скороченням природоресурсного потенціалу та ін. Гострота цих проблем досягла такого ступеня, що вчені у багатьох країнах світу вже обґрунтовують необхідність їх вирішення для виживання людства¹.

Діяльність людини в останні п'ятдесят років завдала непоправної шкоди нашій планеті. Таким є вердикт авторів найбільш великомасштабного в історії дослідження екосистеми Землі — Millennium Ecosystem Assessment. Наведемо деякі цифри. У період 1970 — 2005 рр. різноманітність форм життя на планеті скоротилася на 30%. Споживання прісної

¹Бринчук М. М. Концепция развития экологического законодательства Российской Федерации. – СПб.: Изд-во юрид. ин-та (Санкт-Петербург). – 2009. – С. 59.

води зросло у два рази, а в деяких регіонах на 20% більше перевищило обсяг її виробництва. У деяких акваторіях кількість риби зменшилась у сто разів через інтенсивну промислову рибну ловлю.

Як стверджують експерти, три чверті населення планети живе в країнах, де споживання настільки високе, що екосистеми просто не встигають відновлюватися. Таким «екологічним боржникам» доводиться запозичувати ліс, воду та інші природні ресурси в інших країн, часом на шкоду своїм «кредиторам». «Якщо наш попит на ресурси Землі буде зростати такими ж темпами, то до середини 2030-х років для задоволення всіх наших потреб знадобляться дві таких планети», — заявив генеральний директор Всесвітнього фонду дикої природи Джеймс Ліп. На його думку, на сьогоднішній день людство на рік використовує в 1,5 рази більше ресурсів, ніж природа може відновити. Продовження такої практики загрожуватиме згубними екологічними наслідками. Але сучасна структура світової економіки не дозволяє змінити ситуацію на краще. На початку 1960-х років люди на планеті впродовж року використовували тільки дві третини екологічних ресурсів, які відновлювала природа. Забруднення навколишнього середовища в основному поглиналося світовим океаном і лісовим масивом Землі. Але вже в 1970 р було зафіксовано екологічний борг. Тоді людство взяло у природи 2 дні у борг, тобто воно використало всі 100% природних ресурсів, які відновлює природа впродовж 1 року, до 29 грудня. На початку 2000 р баланс здатності планети до самоочищення від «отруйного дихання» людини припадав на жовтень, а у 2013 р. — вже на середину серпня¹.

Не можна говорити, що людство не стурбоване цими проблемами. Проводяться міжнародні конференції, приймаються різні обмежувальні закони. Але найбільш успішно ці проблеми можуть вирішуватися тільки спільними зусиллями держави. При цьому найважливішим потенційно ефективним інструментом їх вирішення має стати механізм реалізації екологічної функції держави. Екологічна функція, як одна з основних функцій держави, є результатом трансформації функції охорони навколишнього природного середовища.

Екологічна функція, як одна з основних функцій держави, є результатом трансформації функції охорони навколишнього середовища (функції охорони навколишнього природного середовища, функції охорони

¹ Гетьман А. П., Лозо В. И. Правовые проблемы экологической политики Европейского союза и Украины: монография. — Харьков: Право, 2014. — С. 4-6.

природи, природоохоронної функції та ін.). Питання про час її становлення як самостійної функції держави досить докладно обговорювалося в 60-х — 80-х рр. ХХ ст.

Наприклад, Ю. І. Тютекін вважав функцію керівництва природоко-ристуванням об'єктивно властивою державі з моменту його виникнення¹.

Наявність функції охорони навколишнього середовища у держави з моменту її утворення обґрунтував і Ю. С. Шемшученко, зазначаючи, що «функція охорони навколишнього середовища як об'єктивна катего-рія існує незалежно від її визнання»².

Саме 70-ті рр. ХХ ст. стали роками визнання функції охорони навко-лишнього середовища (функції забезпечення сприятливого навколишньо-го природного середовища, функції охорони природи, функції охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, природоохо-ронної функції) як однієї із самостійних функцій соціалістичної держави. Правознавці-екологи І. І. Бергхольцас, В. С. Броновец, О. А. Кичатова, Ю. Б. Кравченко однозначно висловилися на користь даної позиції³.

Один із фундаторів екологічного права, О. С. Колбасов, аналізуючи завдання держави з охорони природи та забезпечення раціонального ви-користання природних ресурсів, а також чинне законодавство відповід-ного періоду, робить висновок про достатність підстав для того, щоб розглядати охорону навколишнього природного середовища як само-стійну основну функцію соціалістичної держави⁴. Теоретична узгодже-ність позицій багатьох правознавців у розглянутому питанні була обу-мовлена безсумнівним посиленням природоактивної діяльності держави, що мала місце в 60-х — 70-х рр. ХХ ст.

¹ Тютекін Ю. И. Природа. Общество. Закон. — Кишинев: Штиинца, 1976. — С. 52.

² Шемшученко Ю. С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СССР. — К.: Наукова думка, 1976. — С. 25, 31.

³ Бергхольцас И. И. Внешняя природоохранительная деятельность Советского государства // Современная экологическая ситуация: о некоторых философско-правовых проблемах. — Рига: Зинатне, 1978. — С.148-158; Броновец В. С. Охрана природы — функция Советского социалистического общенародного государства (правовой аспект): автор. дисс. канд. юрид. наук — Л., 1980. — 25 с.; Кичатова О. А. Природоохранительная функция социалистического государства // Проблемы правовой охраны окружающей среды в СССР. — Л., Изд. ЛГУ, 1979. — С. 3-11; Кравченко Ю. Б. Охрана окружающей природной среды как функция Советского государства: автор. дисс. канд. юрид. наук. — Л., 1978. — 24 с.

⁴ Колбасов О. С. Экология: политика — право. Правовая охрана природы в СССР. — М.: Наука, 1976. — С. 60.

Такими є теоретичні й практичні передумови виділення в подальшому нової екологічної функції держави. У науковій літературі називається п'ять умов виникнення цієї функції. Як пише М. М. Меркулов, для цього «необхідна наявність: 1) держави; 2) відповідної протофункції; 3) дисбалансу екосистеми, що зачіпає інтереси соціуму, який виникає в результаті зміни якості довкілля, що загрожувє стану здоров'я суспільства і не дозволяє підтримувати комфортний рівень його життєдіяльності; 4) рівня суспільної свідомості, достатнього для розуміння екологічних проблем; 5) відсутність у держави можливості відмовитися від вирішення проблем, що виникають унаслідок дисбалансу екосистеми». Він вважає, що всі п'ять умов одночасно з'явилися в 60-х рр. ХХ ст. й екологічна функція в сучасному вигляді оформилася саме в цей час¹. Але окрім зазначених, в юридичній літературі вказують на ще одну необхідну умову формування екологічної функції держави — спроможність держави її реалізовувати, зокрема матеріально-технічні, правові, організаційні та інші передумови².

В юридичній літературі її наукове поняття визначають по-різному. Одні вчені вважають, що це діяльність держави у сфері взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища, що виражається у захисті й збереженні природних ресурсів, їх відтворенні та поліпшенні, а також у раціональному використанні³. На думку інших вчених, екологічна функція держави — це самостійний і окремиий напрямок його діяльності, який пов'язаний з розпорядженням в інтересах суспільства природними ресурсами й забезпечує екологічну безпеку, сталий економічний і соціальний розвиток держави, раціональне природокористування та охорону природних об'єктів, захист конституційних прав громадян на сприятливе для життя і здоров'я довкілля⁴.

А. С. Шестерюк виділяє два важливих змістовних напрямки в екологічній функції: 1) забезпечення збалансованого співвідношення екологічних та економічних інтересів суспільства; 2) надання необхідних гарантій

¹ Меркулов М. М. Проблемы экологической функции современного российского государства: теоретико-правовой аспект: дисс. канд. юрид. наук. — Ставрополь, 2002. — С. 105, 113.

² Карпович Н. А. Экологическая функция государства. В 2 ч. Ч. 1. — Минск: РИВШ, 2011. — С. 139.

³ Бобылев А. И., Балашенко С. А. Вопросы общей теории экологического права. — Минск, 1991. — С. 12.

⁴ Сапогин А. Н. Экологическое право Республики Беларусь: курс лекций. — Минск, 2007. — С. 7.

для реалізації та захисту прав людини на сприятливе для життя навколишнє середовище¹. На думку М. М. Бринчука, зміст екологічної функції держави становить діяльність з розпорядження в інтересах держави і суспільства природними ресурсами, що знаходяться у власності держави, а також діяльність, спрямована на забезпечення раціонального використання природних ресурсів з метою попередження їх виснаження, охорону навколишнього середовища від деградації її якості, охорону екологічних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб². Також існує безліч інших доктринальних визначень екологічної функції держави, які у своїй сукупності надають уявлення про основне її цільове призначення — забезпечити науково обґрунтоване співвідношення економічних та екологічних інтересів суспільства для створення механізму реалізації екологічної безпеки, раціонального природокористування, відтворення природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, забезпечення та захисту конституційних екологічних прав громадян (права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, отримання екологічної інформації, відшкодування екологічної шкоди та ін.).

Усе це робить екологічну функцію держави винятково важливою як для національного, так і світового розвитку економіки, фінансів, соціальної структури, політики, культури, особливо в умовах глобалізації як процесу інтенсивного розширення і поглиблення контактів, зв'язків, взаємодії різних країн в економічній, політичній, культурній та інших сферах.

Сучасна форма глобалізації, тобто об'єднання ринків, підприємств, фінансів, культур, а також потоків інформації — це створення всесвітнього суспільства в тому вигляді, в якому воно ніколи не існувало раніше. Головна ознака нової епохи — держави і народи стають все більш залежними один від одного. Жодна нація, жодна держава не може жити сама по собі, не враховуючи інтереси інших націй і держав.

Цьому процесу було приділено особливу увагу на Конференції ООН з екології на рівні глав держав і урядів, що відбулася в Копенгагені у грудні 2010 р. На конференції наголошувалося, що необхідні заходи з охорони навколишнього природного середовища інколи не запроваджуються не тільки через незнання або егоїзму, але й з причини так званої «тактики

¹ Шестерюк А. С. Экологическое право и вопросы кодификации экологического законодательства РФ // Экологическое право. – 2001. – № 2. – С. 27.

² Брынчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды). Учебник. – М.: Юрист, 1998. – С. 60.

безквиткового пасажира» деяких країн, які нічого не роблять, наприклад, для скорочення викидів парникових газів в атмосферу, а розраховують на те, що викиди скоротять інші, помилково при цьому забуваючи, що атмосфера — це природний ресурс, який не має державних кордонів¹.

Дійсно, екологічні проблеми, що мають за багатьма показниками планетарне значення, зачіпають інтереси міжнародного співтовариства. Вони могли б вирішуватись як в його інтересах, так і, відповідно, в інтересах національних держав. Тим часом забезпечення матеріально-сировинними й енергетичними ресурсами в умовах глобалізації орієнтоване на лідируючі країни, на їх транснаціональні корпорації — тобто провідних акторів транскордонної ринкової діяльності. Останні нерідко ігнорують правила раціонального використання природних ресурсів, забруднюють природне середовище величезними обсягами відходів виробництва і споживання, в інший спосіб, у т.ч. такими, що являють собою крайню — на рівні недалекого майбутнього — загрозу знищення екосистем, роблячи реальністю глобальні катастрофи типу «парникового ефекту», потепління клімату та ін.

Наявність зазначених проблем та їх гострота зумовили припущення, озвучені в юридичній літературі, про необхідність виділення такої нової функції держави, як регулювання глобальних проблем людства, пов'язана з вирішенням питань, які виникають всередині держави, але в силу своєї значущості та поширеності вимагають спільних зусиль держав, об'єднаних для розв'язання проблем загальнопланетарного характеру. Таку самостійну зовнішню функцію держави як спільне з іншими державами вирішення глобальних енергетичних, демографічних й, особливо, екологічних проблем сучасності, виділяють багато з учених-правознавців².

Процеси глобалізації в екологічній сфері зумовлюють необхідність наявності нових єдиних центрів з прийняття рішення і, відповідно, влади для багатьох секторів (суб'єктів) сучасних міжнародних відносин. В іншому випадку реальністю стане положення, при якому не держави, а транснаціональні та мультинаціональні корпорації відіграватимуть про-

¹ Гетьман А. П., Лозо В. И. Правовые проблемы экологической политики Европейского союза и Украины: монография. — Харьков: Право, 2014. — С. 15.

² Марченко М. Н. Теория государства и права. Элементарный курс: учебное пособие. — 2-е изд. — М.: Норма, 2009. — С. 224; Аубакиров-Джолдасбеков А. А. Функции государства в области регулирования глобальных проблем человечества: теоретико-правовые аспекты: автор. Дисс. канд. юрид. наук. — Алматы. — 2009. — С. 8

відну роль у всіх сферах господарської діяльності й при цьому ігноруватимуть екологічну складову держав. Тому без формування єдиного центру управління досягти позитивних результатів розвитку глобалізованої екології навряд чи можливо.

Таким чином, глобалізація світу й нинішній його постглобалізаційний розвиток у всіх, в т.ч. й екологічній, сферах — це реальні факти. Під їх впливом відбувається трансформація відповідних функцій держави і, в першу чергу, екологічної. Однак трансформуватися вона повинна аж ніяк не в напрямку послаблення функцій національних держав. Цілі оптимальної її реалізації обумовлюють лише можливість добровільної передачі деяких питань у ведення компетентних міжнародних органів та організацій. При цьому державний суверенітет таких країн має зберегтися в повному обсязі, зокрема права держав на вільний вихід з такого роду угод і договорів, в т.ч. екологічної спрямованості.

З урахуванням наявних реалій значимість екологічної функції держави повинна зрости до рівня всеосяжної, що визначає суть її діяльності з подальшим переходом людства до іншої, нової цивілізації, яка не просто мала б на меті вирішення завдання дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища та його ресурсів, але й докорінно змінювала б сам імператив існування держави як такої, що призначена для збереження універсальної екосистеми. Майбутня нова цивілізація повинна йменуватися «екологічною цивілізацією».

Створення нової екологічної цивілізації має відбуватись з урахуванням того, що традиційні моделі суспільно-політичного, економічного та соціального устрою, які вже склалися, будуть трансформуватися в нові моделі, що реалізують екологічну функцію на основі як часткового збереження традиційних цінностей, так і створення нових. У зв'язку з цим необхідне подолання споживчої парадигми функціонування суспільства і формування нових якостей людини в екологічних правовідносинах.

В умовах глобалізаційних процесів екологічна функція повинна модернізувати свій діапазон впливу на збереження пріоритетів екологічної домінанти в діяльності держави. При цьому вона має поєднувати в собі такі базові інститути:

– законодавчі — розширення сфери регулювання екологічних відносин з орієнтацією на стандарти й нормативи держав Європейського Союзу, особливо у випадку високого ризику, для виконання міжнародних зобов'язань та забезпечення єдиних правил;

– ринкові — розроблений державою механізм (інструментарій) з метою зробити виробників і споживачів чутливими до відповідального використання природних ресурсів, запобігання забрудненню та відходів, поглинання зовнішніх екологічних витрат за допомогою застосування економічних і фінансових стимулів та обмежень, громадянської відповідальності та встановлення таких цін, щоб екологічно сприятливі товари і послуги не опинилися на ринку в невідгідному становищі поряд із забруднюючими або марнотратними конкурентами;

– горизонтальні (підтримуючі інститути) — тобто поліпшені базові й статистичні дані, наукове дослідження та технологічний розвиток (нові менш забруднюючі технології, а також технології та методи для вирішення поточних екологічних проблем), покращене секторальне та просторове планування, інформування й освічення громадськості та споживачів, професійно-технічна освіта і навчання;

– фінансові механізми (крім бюджетних ліній) — повинні мати прямі екологічні цілі й підтримувати поліпшення навколишнього природного середовища, прагнути до високого рівня захисту, заснованого на принципі попередження та профілактичної діяльності з урахуванням різноманітності ситуацій в різних регіонах, і бути інтегрованими у визначення й виконання інших функцій. У даному контексті необхідно забезпечити, щоб усі фінансові операції були якомога більш чутливими до екологічних вимог і відповідали не лише фінансовому, а й екологічному законодавству.

Таким чином, мета екологічної функції держави в новому глобалізованому вимірі повинна полягати в підпорядкуванні суспільства екологічному імперативу, трансформація на цій основі сутності держави з абсолютною цільовою та функціональною спрямованістю всієї їхньої діяльності на реалізацію цього імперативу при збереженні умов життєдіяльності людства з одночасним вирішенням комплексу завдань національного й міжнародного характеру. На національному рівні: раціональне планування, що передбачає збереження цінних регіонів, включаючи території та об'єкти природно-заповідного фонду та ландшафти, поліпшення міської структури та комунікацій, а також оптимізацію ефективності енергетики і транспорту; контроль за промисловим забрудненням за допомогою використання дозволів на планування, ліцензій на емісії, скиди та види діяльності, прямого доступу до екологічної інформації; управління поведінням з відходами шляхом підтримки суворого порядку ранжирування як для ослаблення проблем розпорядження відходами, так і збереження енергії та сировини; внутрішній екологічний аудит.

На міжнародному рівні такими завданнями мають стати: всіляке зохочення міжнародної кооперації та поділу тягаря витрат на інтенсивні дослідження з метою вдосконалення оцінки якості навколишнього природного середовища; систематичний аналіз застосування екологічних програм; обмін інформацією про передову практику імплементації законодавства ЄС та інших держав; вдосконалення процедур правозастосування, інспекції, моніторингу екологічного законодавства в державах світового співтовариства та ін.

Вирішення таких завдань — це можливість кардинально змінити ситуацію в екологічній сфері в напрямку забезпечення рівноваги в системі «природа — суспільство — людина» й необхідності екоцентричної орієнтованості держави при використанні відповідних ресурсних складових — правових, організаційних, матеріальних, фінансових, наукових та деяких інших.

Арістова І. В.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та інформаційного права Сумського
національного аграрного університету,

Шульга М. В.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та
аграрного права Національного
юридичного університету імені
Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У МЕЖАХ НАУКОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 12.00.06 ТА 12.00.07: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Системний аналіз результатів наукових пошуків колективу Науково-дослідного інституту правознавства Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (передусім монографії «Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення», 2012 р.), дозволив виокремити низку правових проблем, які потребують зваженого об'єднання зусиль фахівців різних галузей